

BLEZ PASKAL FALSAFASIDA “AQL” VA “QALB INTUITSIYASI” MUAMMOSI

Fayziev Xurshid Jumaevich

Buxoro viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8377227>

Annotatsiya. Ushbu tezisda Blez Paskalning gneseologik qarashlari, shu bilan birga aql va qalb intuitsiyasi muammosi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Blez Paskal, Monten, Dekart, “Mushohadalar”, gneseologiya, “fikrlovchi qamish”, “aql”, “qalb intuitsiyasi”, inson.

THE PROBLEM OF "MIND" AND "INTUITION OF THE HEART" IN THE PHILOSOPHY OF BLAISE PASCAL

Abstract. In this thesis, Blaise Pascal's epistemological views, as well as the problem of mind and soul intuition, are revealed.

Key words: Blaise Pascal, Montaigne, Descartes, "Observations", epistemology, "thinking reed", "mind", "soul intuition", man.

ПРОБЛЕМА «УМА» И «ИНТУИЦИИ СЕРДЦА» В ФИЛОСОФИИ БЛЕЗА ПАСКАЛЯ

Аннотация. В данной диссертации раскрываются гносеологические взгляды Блеза Паскаля, а также проблема интуиции разума и души.

Ключевые слова: Блез Паскаль, Монтень, Декарт, «Наблюдения», гносеология, «мыслящий тростник», «разум», «душа-интуиция», человек.

Blez Paskal (1623-1662) — fransuz faylasufi, mutafakkiri va olimi bo'lib, 16 yoshida u Dekartni hayratga solgan konus kesimlari haqida risola yozgan va keyinchalik matematika va fizika sohasida yirik kashfiyotlar qilgan. U falsafani qunt bilan o'rgangan. Dekart va Monten unga katta ta'sir ko'rsatdi, biroq ularning skeptitsizmi va ratsionalizmi uni qoniqtirmadi, chunki u nafaqat aqlga, balki qalbga ham mos keladigan haqiqatlarni qidirardi. Bu uni dinga olib keldi. U umrining so'nggi yillarini Port-Royalning Jansenistlar jamoasida o'zini astsetik qiynoqqa solish bilan o'tkazdi. Paskal katoliklarning bu burjua sektasining eng yirik mutafakkiri va polemisti edi.[1]

U o'sha paytda o'sib borayotgan burjuaziyaga qarshi feodal-katolik reaksiyasini ifodalagan yansenistlar va yezuitlar o'rtasida keskin kurashga kirishdi. “Provinsialga maktublar” (Lettres provinciales, 1656—1657) shunday paydo bo'ldi, unda Paskal iyezuitlar bilan bo'lgan polemikalarni diniy sohadan axloqiy tamoyillar maydoniga o'tkazdi. Yansenistlarning iyezuitlar bilan kurashini yolg'on bilan haqiqat, zo'ravonlik va despotizm bilan ozodlik kurashi sifatida ko'rsatgan Paskal diniy polemika niqobi ostida haqiqiy siyosiy reallikni yoritib berdi va bu bilan Fransiyaning barcha ilg'or ijtimoiy doiralarining hamdardligini qozondi.

Paskaldan keyin iyezuit nomining o'zi axloqiy nopoklikning sinonimi bo'lib qoldi. Paskalning yana bir mashhur kitobi "Mushohadalar" (Pensees, 1-nashr, 1670) diniy va falsafiy mazmundagi aforizmlar to'plami bo'lib, uning aniq matni faqat 1843 yilda Viktor Kuzin tomonidan tiklangan. Bu diniy-falsafiy parchalarning asosiy vazifasi inson haqidagi xristian ta'limotidagi aqlning kuchsizligi va ayni paytda buyukligini uning zaif va nomukammalligini anglab, bu qarama-qarshilikdan chiqish yo'lini topishdan iborat. Paskal o'zining yansenistik

tushunchasida xristianlikni oqlashga, aql va e'tiqod o'rtasidagi ziddiyatlarni kelishtirishga harakat qildi.

Gnoseologiyada Paskal qadimiy mutlaq haqiqat idealidan kelib chiqadi, bu abadiy, vaqtdan tashqari va buzilmas, insonga to'liq ko'rinishida ma'lum bo'lmaydigan haqiqatdir, bu na skeptitsizmni, na agnostitsizmni anglatadi. [2] Agar biz "hamma narsani" bila olmasak, biz "hech narsani" bilamiz deb o'ylamasligimiz kerak, chunki ma'lum bir ishonchlilik insonning barcha gnoseologik qobiliyatlariga xosdir: sezgi, aql va yurak (Dekartning intellektual intuitsiyasidan farq qiladigan, "ichki sezgi" yoki "sezgi intuitsiyasi"). "Sezgi hech qachon aldamaydi", aql ta'rif va isbotlarda kuchli, yurak esa "borliqning birinchi tamoyillarini his qiladi" (makon, vaqt, harakat, son va boshqalar): "tamoyillar his qilinadi, teoremlar esa isbotlanadi, turli yo'llar bilan bo'lsa-da". [3]

Paskalning gnoseologik kredosi shu yerdan kelib chiqadi, bu Yevropa metafizikasi uchun juda g'alati tuyuladi: "Biz haqiqatni nafaqat ongimiz, balki qalbimiz bilan ham tushunamiz". (Ibid) [4] Paskal metafizika uchun an'anaviy bo'lgan, bilish tirik aniq shaxs tomonidan emas, balki ob'ektiv va maqsadli maqsadlarga qaratilgan o'ziga xos "ruhiy avtomat" (Spinoza) tomonidan amalga oshiriladi degan "gnoseologik sub'ektning abstraktsiyasini" ham qabul qilmaydi.

Paskal bilimga erishishning o'ziga xos jarayoniga qiziqadi, uning sub'ekti yoki o'zining barcha ekzistensial o'lchamlari bo'yicha alohida bir shaxs (nafaqat haqiqatni "isbotlash fanini", balki "ishontirish san'atini" ham talab qiladigan) yoki bilimlarning davrdan davrga rivojlanishini ta'minlaydigan "butun insoniyat" hisoblanadi. Haqiqatning ekzistensial talqini Paskalning "haqiqat muhabbat orqali idrok qilinadi" degan ishonchiga mos keladi.

Uning gnoseologiyasida alohida mavzu — bu aqlni tanqid qilish, uning "mutlaq buyukligi"ni yo'qqa chiqarish va uning "nisbiy ahamiyatsizligi"ni tan olishdan iboratdir. Paskal aqlning mohiyatan ishonchli foydalanish doirasi va chegaralarini belgilab beradi. Paskalning fikricha, aqlga asoslangan dalillarining ilmiy kuchi falsafiy antropologiyada, etikada, psixologiyada va nihoyat, dinda kuchsizdir, bu sohalarida ustunlik aqlga emas, balki qalbga tegishlidir. Shu tariqa Yevropada "aql-idrok davri" deb ataluvchi XVII-asrda Paskal inson qalbining ustunligini va uning intuitsiyasi ishonchliligini himoya qiladi.

Paskal falsafasi uchun eng xarakterli motiv insonni markazga qo'yish istagidir. U bizni atrofimizdagi voqelik va o'zimiz haqimizda qanday qilib haqiqiy bilimga ega bo'lishimiz mumkinligi haqidagi savolga juda qiziqadi. U bu savolga javobni bilimning maxsus imkoniyati, ya'ni "qalb intuitsiyasi" deb biladi. Paskalning so'zlariga ko'ra, bilim mavjud bo'lgan asosiy aksioma va atamalarni qalb his qiladi.

Qalb intuitsiyasi insonni kundalik hayotning cheklangan dunyosidan tashqariga, hatto muammoli va xatolarga moyil bo'lgan aqli chegarasidan tashqariga olib chiqish qobiliyatiga ega. Qalbning o'z qonunlari bor, deb hisoblaydi faylasuf va ular aql qonunlari bilan mos kelmaydi. Bu yangi turdagi intuitsiya fikrlash va haqiqatni izlashga intilgan har bir kishi tayanishi kerak bo'lgan fikrlashning boshlang'ich nuqtasidir.

Paskal inson va uning mohiyati haqidagi fikrlash sohasida cheksizlik muammosiga duch keladi. Paskal uchun cheksizlik — bu inson aqli yengishga qodir bo'lmagan, shaxs uning oldida sarosimaga tushib, qo'rquv holatida bo'lishini anglatadi. Faqat qalbning intuitsiyasi bilan biz cheksizni idrok etishimiz, unga qarashimiz bilan kirib borishimiz va u bilan kelishishimiz mumkin. Paskal uchun reallikda cheksizlikning namoyon bo'lishi, tabiatning turli shakllarda ko'rinishidir.

Cheksizlikning ikkinchi tomoni — har bir tirik organizm, har bir mavjudot va ayniqsa insonning tuzilishi murakkabligidir. Paskalning fikricha, har bir subyektda aql va tuyg'ular o'rtasida kurash boradi. [5] Aql, faqat u haqiqatni bilishiga va insonga haqiqatning sirli tomonlarini ochib berishga o'zini qodir deb hisoblaydi. Biroq, intuitsiya ham xuddi shunday hisoblaydi va o'z tajribasidan haqiqiy bilim berishga harakat qiladi. Aslida, ular bir-biriga zid bo'lmasligi kerak, chunki ular tomonidan berilgan bilimlar bir-birini to'ldiradi. Faqat aqlga yoki faqat intuitsiyaga tayanib harakat qilish insonni xato qilishiga olib kelishi mumkin.

Ammo ong ma'lumotlari va intuitsiya tomonidan qabul qilingan ma'lumotlarni birlashtirish natijasida paydo bo'ladigan bilim ham mutlaqo to'g'ri emas. Buning sababi shundaki, bizni o'rab turgan dunyo cheksiz va xilma-xil bo'lib, u bilan solishtirganda odam okean qirg'og'idagi mayda qum donasi kabi ahamiyatsizdir. Paskal o'zining "Mushohadalar" asarida insonni "fikrlaydigan qamish" deb ataydi, bu so'zlar bilan insonning ojizligiga ishora qiladi. Biroq, uning ojizligiga qaramay, insonga ong va haqiqatga intilish sifati in'om qilingan. Uning atrofida sodir bo'layotgan voqealarga doimiy qiziqishi ojiz mavjudotga og'ir tabiiy sharoitlarda omon qolish va nafaqat hayotini saqlab qolish, balki tabiatni mag'lub etib, uning xo'jayini bo'lishiga imkon beradi.

Xulosa qilib aytganda, Paskalni gneseologik qarashlari o'z davri faylasuflarining qarashlaridan farq qiladi. XVII-XVIII asr faylasuflar uchun bu noyob paradoksal g'oya edi. Qalb intuitsiyasi haqidagi g'oyalar keyinchalik g'arb falsafasi taraqqiyotida barakali ta'sir ko'rsatdi.

REFERENCES

1. <https://rus-lit-enc.slovaronline.com//> Паскаль
2. <https://iphlib.ru //Г.Я.Стрельцова//Паскаль>
3. Pascal Bl. Pensées, fr. 510; Oeuvres complètes, par L. Lafuma. P., 1963 , p. 512
4. Ibid., fr. 110; p. 512
5. <https://fil.wikireading.ru//Огарёв Георгий. 50 золотых идей философии//33>) «Человек – мыслящий тростник» (Паскаль)